

ГЕНАДЗЬ ЦІТОВІЧ - ДАСЛЕДЧЫК ВАЛАЧОБНАГА АБРАДУ

Валачобныя песні і абрад з XIX ст. расцэньваюцца даследчыкамі-збіральнікамі фальклору як з'ява спецыфічная менавіта для Беларусі. Фалькларыст П.В.Шэйна на мяжы XIX-XX стст. пісаў, што «гэтыя песні-легенды састаўляюць адзін з найцікавейшых аддзелаў беларускай народнай песнятворчасці і ў той жа час... выключную яе прыналежнасць» [6, с. 133]. Фронтальныя фалькларыстычныя даследаванні XX ст. паказалі, што ў Расіі і на Украіне валачобны абрад сустракаецца толькі ў мясцовасцях, сумежных з Беларуссю. Напрыклад, Н.М. Савеллева ў сваім даследаванні «Суземскія песні» [5] адзначала, што ў некаторых вёсках Суземшчыны на Пасху існаваў звычай спяваць «волочёвныя» песні, з якімі хадзілі па дварах выключна хлопцы, а як узнагароду хлапечая дружина атрымлівала яйкі. Сугучна з выкладкамі сучасных даследчыкаў, вымяраючых наяўнасцю валачобных песень этнічную мяжу рассялення беларусаў, наступная заўвага вельмі скрупулёзнага Паўла Шэйна: «Геаграфічная вобласць валачобнікаў абдымае сабою... наступныя губерні: Віцебскую, Мінскую, Магілёўскую, Гродзенскую, Віленскую, Смаленскую, Пскоўскую і тыя паветы Калужскай, Арлоўскай і Чарнігаўскай губерній, дзе яшчэ гучыць, хаця ўжо ў аслабелых водгуках, беларускі дыялект» [6, с.136].

Па меркаваннях даследчыкаў, адчуванне традыцыйнага пачатаку новага гадовага цыкла носьбітамі традыцыйнай культуры на Беларусі была характэрна ў тэрміны, набліжаныя да веснавага раўнадзенства - перыяду відавочнага абуджэння прыроды і падаўжэння светавога дня. З гэтым тэрмінам, акрамя Дабравешчання, шчыльна знітавана свята Вялікдзень (якое адлічваецца ад дня раўнадзенства з улікам месяцавай поўні). У XIX-XX стст., у дзень Вялікдзя, пасля заходу сонца пачынаўся і праходзіў валачобны абрад беларусаў (падобна, як і свята Velykos з абрадам lalavimas у суседняй Літве).

Многія аналітыкі народна-песеннай культуры беларусаў XX ст. прысвячалі валачобніцтву спецыяльныя даследаванні. Вядомы музыка, фалькларыст, папулярнызатар беларускай народнай песні Генадзь Іванавіч Цітовіч, яшчэ на пачатку сваёй даследча-навуковай кар'еры - у Вільне 1935 г. - двойчы звяртаўся да валачавання. Гэта - даклад «Беларускія валачобныя песні», падрыхтаваны для семінара польскага славіста К. Машыньскага і артыкул «Валачобнікі на Браслаўшчыне» у «Віленскім весніку» [2, с. 47]. У тыя часы Цітовіч меў ужо значны песенны збор, занатаваны ім у Заходняй Беларусі і на тэрыторыі Польшчы, таму ў даследаваннях свабодна карыстаўся дадзенымі, атрыманымі асабіста ім як збіральнікам фальклору. На жаль, амаль ўсе тыя запісы былі згублены ў 1939 г.

З 1948 г. па 1968 г. Генадзь Іванавіч «выношваў» ідэю фундаментальнай «Анталогіі беларускай народнай песні». У 1968 г. вышла ў свет першае і ў 1975 г. - другое выданне гэтай кнігі. Натуральна, што валачобныя песні, да якіх папярэдне Цітовіч неаднаразова звяртаўся, былі ў «Анталогіі» прадстаўлены вельмі грунтоўна. У кнізе Генадзь Іванавіч прыводзіць сем ніжэйпералічаных прыкладаў валачобных напеваў з розных рэгіёнаў [1, с. 36-45].

№ 14 - «А з-пад лесу» [1, с. 38]. Запісана Г.Цітовічам у 1958 г. ад Усціні Вайтовіч (51 г.) у в.Забалошце, Бялыніцкага р-на Магілёўскай вобл. Валачобная песня для старой жанчыны. Напеў песенна-меладычнага тыпу *I вал.* (тыпавыя напевы даюцца па выданні «Каляндарна-песенная культура Беларусі» [3]) з васьміскаладавай (варыянтна рухомай) структурай верша ў запеве і сяміскаладавай - у рэфрэне, рытмаформулай шэсця і музычна-рытмічным зацягваннем апошняга складова рэфрэна -

№ 15 - «А у лесе, лесе ды на верасе» [1, с. 39]. Запісана Ул. Тэраўскім у Чэрвеньскім раёне Мінскай вобл, у 1919 г. Валачобная песня для хлопца. Тып песні- *I вал.*

№ 18 - «Ляпеў сокал кругам, кругам» [1, с. 43]. Запісана Р.Шырмам у 1946 г. ад Аўгінні Ліды у в. Лаша Гродзенскага р-на Гродзенскай вобл. Валачобная песня для дзяўчыны. Тып песні - *I вал.*

№ 16 - «А рана, рана сонца зайграла» [1, с. 40]. Запісана А.Ладыгінай у 1958 г. ад Марыі Якаўлевай (42 г.) у в. Каравайніца Шумілінскага р-на Віцебскай вобл. Валачобная песня для дзяўчыны - класічны варыянт напеваў тыпу *II вал.* з «калядкавай» рытмаформулай запева

№ 13 - «Ой, не шум шуміць» [1, с. 36]. Запісана Л. Фёдаравым у 1958 г. ад Іосіфа Малахоўскага (64 г.) у в. Баравыя Полацкага р-на Віцебскай вобл. Валачобная песня для гаспадара. Напеў мае рысы, якія набліжаюць яго да тыпу *II вал.*: «калядкавая» рытмаформула запева і рытмічныя перабоі рэфрэна, але у сваім адметным варыянце:

№ 17 - «Ідзём-пайдзём удоль вуліцы» [1, с. 42]. Запісана Р.Шырма у 1930 г. ад Альбіна Стэповіча у в. Барані Пастаўскага р-на Віцебскай вобл. Валачобная песня для гаспадара - напеў тыпу *IV вал.* Пры сваім святочна-гімнічным характары гучання і характэрнай многім валачобным напевам васьміскаладвай структуры верша (з цэзурай пасярэдзіне) ён вылучаецца большай павольнасцю (меншай імпульсіўнасцю) мелодыкі і размеранасцю рытму:

№ 19 - «Ходзіць пава па вуліцы» [1, с. 44]. Запісана Р.Шырмам у 1929 г. ад Софii Маркоўскай у в. Драглі на Беласточчыне. Валачобная песня для дзяўчыны - не адносіцца да чатырох асноўных тыпавых валачобных напеваў, акрэсленых 3. Мажэйка.

З прыведзеных прыкладаў валачобных напеваў зразумела, што адбор песень для сваёй фундаментальнай фалькларыстычнай эдыцыі народна-спеўнай культуры беларусаў Цітовіч рабіў невыпадкова. Ён імкнуўся прадставіць песні Беларусі 1910-х - 1950-х гг. як мага больш аб'ектыўна, цікава і рэпрэзентатыўна.

Гісторыка-геаграфічныя рэгіёны Беларусі, для якіх характэрныя валачобныя песні (Падняпроўе, Падзвінне, Панямонне, Цэнтральная Беларусь), у песнях з «Анталогіі» прадстаўлены ўсе. Для Палесся, як лічылі даследчыкі канца ХХ ст., валачобныя былі характэрны значна менш. Актыўна прыводзіць прыклады палескіх песень Вялікдня фалькларысты пачалі ў ХХІ ст. [4, с. 43-47]. Прыкладна такіх меркаванняў прытрымліваўся Цітовіч, і прынцыпова акцэнтаваў увагу на географіі найхарактэрных мясцін распаўсюджвання валачавання і спадарожных яму песень. Бытаванне валачобных песень у этнічных граніцах беларусаў недвухсэнсоўна сведчыць прыклад з Беласточчыны (№19).

На старонках «Анталогіі» прадстаўлены амаль усе асноўныя тыпы валачобных напеваў. З існуючых чатырох тыпаў у іх анталогічную рэпрэзентацыю не трапіў толькі трэці (*III вал.*). Імкненнем да гістарычнай дакладнасці можна растлумачыць тое, што ў зборніку прыведзены валачобныя напевы з рэфрэнамі відавочна каранёвага - дахрысціянскага - паходжання: «Зялёна траўка-мураўка» (№ 13), «Да зялён явар кудравы!» (№ 14), «Вясна-красна на ўвесь свет» (№ 15), «Ляй-лё, ляй-лё, лі-ляй-лё» (№ 16), «Спявайце, братцы, спявайце!» (№ 17), «Ды віно, віно, зеляно» (№ 18), «Гэй, віно!» (№ 19).

Падводзячы рысу пад зместам артыкула можна сказаць, што такая этнавызначальная рыса народна-песеннай культуры Беларусі, як валачобныя песні ў эдыцыях Цітовіча знайшла вельмі дастойнае месца і была прадстаўлена надзейным чынам, з густам, дакладнай тыпалогіяй і высокім узроўнем этнамузыкалагічнай пісьменнасці ўкладальніка.

Спіс літаратуры:

1. Анталогія беларускай народнай песні/укл., прадм. і кам. Г. Цітовіча. - Мінск : Беларусь, 1975. — 61бс.
2. Варфоломеева, Т. Геннадий Титович /Т. Варфоломева//Прашгбудзе... - Мінск: БелДІПК, 2004. -С.45-70.
3. Можейко, З.Я. Календарно-песенная культура Белоруссии: Опыт системно-типологического исследования / З. Можейко. - Минск : Наука и техника, 1985. - 247 с.
4. Раговіч, У.І. Песенны фальклор Палесся / У.І. Раговіч. - У 3-х т. Т. 1. Песні святочнага календара/ мастац. афармл. У.М. Вішнеўскага. - Мінск : Чатыры чвэрці, 2001. - 527 е.: іл.
5. Савельева, Н.М. Суземские песни / Н.М. Савельева. - Вып. 1. Календарные песни. - М., 1995. - 83 с.
6. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края / П.В. Шейн. - Т. 1. Бытовая и семейная жизнь белорусов в обрядах и песнях. - Ч. 1. - СПб., 1877. - 342 с.